

і цінностей. Зважаючи на незаперечний вплив античної драми на розвиток європейського театру, комунікативний аспект її структурних еле-

ментів, таких як монодії, діалоги стихоміфії/агони може становити предмет подальшого наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арістотель. Поетика. Київ : Мистецтво, 1967. 129 с.
2. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Київ : Наукова думка, 1993. 576 с.
3. Гольберг М.Я. Інтерпретаційний потенціал як герменевтична проблема. *Studia hermeneutica. Герменевтика тексту: між істиною і методом* / за ред. М. Зимомрі та ін. Дрогобич : Коло, 2003. С. 9–17.
4. Гомер. Іліада. Київ : Дніпро, 1978. 430 с.
5. Евріпід. Іфігенія в Авліді. *Евріпід. Трагедії* / пер. з давньогр. А. Содомори. Київ : Основи, 1993. С. 285–338.
6. Евріпід. Іфігенія в Тавриді. *Евріпід. Трагедії* / пер. з давньогр. А. Содомори. Київ : Основи, 1993. С. 339–389.
7. Aristoteles. Poetik. Griechisch / Deutsch. Stuttgart: Verlag. Philipp Reclam Jun. 80 s.
8. Euripides. Tragoediae. Volumen II. Lipsiae in Aedibus B.G. Teubneri, 1909. 455 s.
9. Else G.F. Aristotle's Poetics. London, 1957. 125 s.
10. Frenzel E. Stoffe der Weltliteratur. Ein Lexicon Dichtungsgeschichtlicher Längsschnitte. Stuttgart : Alfred Kröner Verlag, 1963. 670 s.

УДК 821.161.2-312.2Винничук

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.44>

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ В РОМАНІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «ТАНГО СМЕРТІ»

INTERTEXTUALITY IN YURY VINNYCHUK'S NOVEL "TANGO OF DEATH"

Орінєко І.М.,

orcid.org/0009-0000-5399-0480

*студентка V курсу українського відділення філологічного факультету
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Нечиталюк І.В.,

orcid.org/0000-0001-8826-2766

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Юрій Винничук належить до сучасних авторів, які дбають про збереження історичної пам'яті. Одним із найцікавіших творів письменника є «Танго смерті». У цьому тексті інтелект автора розкривається повною мірою. У статті розглядається особливість інтертекстуальних вплетень у романі Юрія Винничука «Танго смерті», співприсутність «чужого» тексту та його освоєння в авторському доробку. Юрій Винничук належить до митців, творчість яких перебуває у полі зору літературознавців, проте багато аспектів літературного доробку потребують більш детального аналізу, зокрема інтертекстуальність, цитатність, використання алюзій. Зазначені художні засоби не тільки і не стільки оживлюють текст, як надають твору глибинності та багатозаровості.

З'ясовано, що джерелами запозичень є Біблія, Коран, давньогрецька міфологія та широкий літературний контекст. Письменник часто вдається до прямого цитування священних текстів, як правило, з метою досягти морально-етичної визначеності дій і вчинків головних героїв. Також цитування релігійних текстів, без сумніву, сакралізує художнє полотно твору, надає йому таємничості та позачасовості.

Вивчення внутрішньої організації твору оприявлює звернення письменника до давньогрецької міфології. Таке досить химерне поєднання релігійного та міфологічного надає твору фантазмористичного звучання. Тим не менш загальна настанова твору вивершується повною мірою – це збереження та передача нащадкам історичної пам'яті.

Юрій Винничук у своєму романі апелює до художніх творів письменників різних епох та континентів: О. де Бальзак, Х. Л. Борхес, У. Еко, Х. Кортасар, Г. Г. Маркес, Е. М. Ремарк. Список далеко не повний і кожен читач може відкрити для себе додаткові сенси, які народжуються на перехресті епох, культур та геополітичних просторів.

Ключові слова: архітекстуальність, інтертекстуальність, цитатність, алюзія, «біблійні ґлокалізми», «чужий текст».

Yuri Vynnychuk is one of the contemporary authors who care about preserving historical memory. One of his most interesting works is "The Tango of Death". The author's intelligence is fully revealed in this text. The article examines the peculiarity of intertextual interweaving in Yuri Vynnychuk's novel "The Tango of Death", the co-presence of an "foreign" text and its mastering in the author's work. Yuriy Vynnychuk is one of the artists whose work is in the field of literary criticism, but many aspects of his literary work require a more detailed analysis, in particular intertextuality, citation, and the use of allusions. These artistic means not only and not so much enliven the text as add depth and multilayeredness to the work.

It has been found that the sources of borrowings are the Bible, the Koran, ancient Greek mythology and wide literary content. The writer often resorts to direct citation of sacred texts, usually in order to achieve moral and ethical certainty of the actions and deeds of the main characters. Also, citation religious texts undoubtedly sacralises the artistic canvas of the work, giving it mystery and timelessness.

A study of the internal organisation of the work reveals the writer's reference to ancient Greek mythology. This rather bizarre combination of the religious and mythological gives the work a phantasmagoric sound. Nevertheless, the general message of the work is fully realised: the preservation and transmission of historical memory to posterity.

Yuri Vynnychuk refers to the works of fiction by writers of different eras and continents in his novel: H. de Balzac, J. L. Borges, J. Cortázar, U. Eco, G. G. Marquez, and E. M. Remarque. The list is far from complete, and each reader can discover additional meanings that are born at the crossroads of epochs, cultures, and geopolitical spaces.

Key words: architextuality, intertextuality, citation, allusion, "biblical gloss", "foreign text".

Постановка проблеми та її значення.

Основним фактором для розуміння смислового поля тексту є його семантика та символіка. У сучасній літературі існують генетичні зв'язки між різними текстами. Тому, важливим ключем для розуміння авторського тексту є його прочитання на тлі різних творів. У такому аспекті важливу роль критики приділяють інтертекстуальності, яка є однією з теоретичних методологій сучасної літератури. Інтертекстуальне прочитання тексту «перетинає міждисциплінарні кордони та кидає виклик уявній святості жанру, показуючи, що всі тексти та ідеї черпають зі схожих ідеологічних джерел» [5, с. 171].

Мета статті – розглянути зв'язок художнього простору роману Юрія Винничука «Танго смерті» з іншими відомими літературними творами, на прикладі інтертекстуальності, архітекстуальності та міжтекстових зв'язків.

Роман Юрія Винничука «Танго смерті» не залишився поза увагою багатьох українських літературних критиків та науковців. Особливо варто згадати рецензії та літературознавчі студії таких науковців: О. Дорошенко, Д. Коваленко, О. Лілік, Т. Шарової та ін.

Текстологічний аналіз роману Юрія Винничука «Танго смерті», відображає інтертекстуальний підхід і передбачає різні рівні та прийоми. У контексті роману це втілюється як на синхронному, так і на діахронному зрізах. Письменник у полотні роману вводить – прецедентні тексти, саме таким чином встановлюється зв'язок із минулим і сучасним, що призводить до певної інтертекстуальної гри з читачем.

Таке перекодування виявляється в пов'язуванні тексту роману з іншими: цитування, алюзії. Наприклад, у розповіді Мілі, в якій йдеться, про «*потяг-привид – це оця книгозбірня, де сте-лажі–вазони, що перевозять безліч давно померлих авторів... Вони й пронумеровані, як вагони,*

і кожна полиця – окреме купе» [3, с. 171], – це не що інше, як алюзія на роман К. Сафона «Тінь вітру» з його бібліотекою-кладовищем забутих книжок.

Ольга Ткачук, зазначає, що інтертекстуальність, – «це код посилань, це життя у міжтексті» [11, с. 173], а також звернення до типових образів, до мовного багатства, сюжетних мотивів, характерних для творів попередників і сучасників.

У праці присвяченій проблемам текстології, Юлія Крістева зазначає: «інтертекстуальність – це та текстуальна інтеракція, яка відбувається всередині окремого тексту. Для пізнавального суб'єкта інтертекстуальність – це поняття, яке буде ознакою того способу, яким текст прочитує історію та вписується в неї» [6, с. 443]. Концепцію Юлії Крістевой визнали й поширили в літературі такі відомі літературознавці, як Р. Барт, М. Грессе, У. Еко, Ф. Соллерс, М. Ріффатер та ін. Однак Ролан Барт поняття про інтертекстуальність дещо розширив та доповнив, він вважав, що: «Кожен текст є інтертекстом; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш впізнаваних формах: тексти культури минулого і тексти сучасної культури» [2, с. 418]. Із позиції інтертекстуальності кожний текст «підлягає дослідженню не як закінчений, замкнений продукт, а як <...> виробництво, підключене до інших текстів, інших кодів» [2, с. 424].

У романі Юрія Винничука «Танго смерті» в описі львівських торгів наявне інтертекстуальне відсилання до твору Леопольда фон Захер-Мазоха «Жіночі образки з Галичини»: «*Кракідали – це справжнє царство жидівське, тут можна побачити і вбраних на європейський манір поважених пань та панів, і бородатих гуситів з довгими пейсами в чорних атлясових халатах і капелюхах, і засмалцьованих жидівок ... так само на базарах Стамбула, Танжера, Маракеша чи Каїра, можна і навіть треба торгуватися...*

Поруч із гендлярми жидівськими сновигають українці й поляки, панує постійний рух, а в повітрі бринить гучна какофонія звуків» [3, с. 48].

Також, аналізуючи інтертекстуальність у романі «Танго смерті», варто звернути увагу й на таку особливість жанру як архітекстуальність. Як зазначає М. Гловінський, жанровий зв'язок текстів – це властивість будь-якого літературного твору, адже посилання на правила становить передумову його зрозумілості. Інтертекстуальність завжди так чи інакше пов'язана з архітекстуальністю, однак ніколи до неї не зводиться» [4, с. 291].

Архітекстуальність фантастичних розділів роману «Танго смерті» засвідчує рецепцію магічного реалізму і, власне, не просто спонукає згадати оповідання Хорхе Борхеса, а й порівняти його з тим світом дивовиж, який полюбляє демонструвати автор (згадаймо хоча б лабіринт Львівської сміттярки з її магічними істотами), що є спробою осягнути безмежність Усесвіту. На допомогу приходять засоби магічного реалізму: час важко осягнути; теперішнє набуває рис минулого й загалом важко піддається визначенню (колапс часу); минуле взаємодіє з теперішнім, повсякденне із фантастичним.

Інколи це може стосуватися й сюжету, художніх елементів, які автор запозичує в «авторитетного літературного зразка» [1, с. 32]. Наприклад, поява фантастичних істот на вулицях Львова відсилає читача до роману Карела Чапека «Війна з саламандрами»: **«Однієї ночі, коли ми з друзями вертали пішки з горішнього Личакова, де добряче набамбурилися у кнайпі «Під вивіркою», то раптом зустріли процесію – кілька десятків присадкуватих тинів у довгих плащах і зелених шоломах тюпали нам назустріч, <...> очі їхні зблискували зеленим світлом, очі, в яких не було нічого живого, бо й світло те було мертвим, була то остання ніч серпня 1939 року»** [3, с. 224].

Алюзією до однойменного твору Е. М. Ремарка «На Західному фронті без змін», є вислів персонажа роману Яся: **«На Західному фронті нічого не відбувається»** [3, с. 243], саме такими словами автор описує воєнну ситуацію у Львові. Також цим письменник актуалізує ще одну тему – усвідомлення того, що війна розділяє життя людини на «до» і «після», що життя ніколи не повернеться у звичне русло. Герої роману «Танго смерті», є учасниками війни й так само захищають свою Батьківщину, як і головні персонажі Е. М. Ремарка. Автор уводить «чужі слова» у контекст свого роману, для того щоб інтелектуальний читач зміг розшифрувати значення цих струк-

турних конструкцій. Лише одна фраза з відомого твору – висвітлює проблеми втраченого покоління та торкається ряду соціальних проблем тогочасного суспільства. Це молоде покоління, яке не може себе реалізувати після війни та відчуває себе непотрібним у мирному суспільстві та за інших обставин.

Таким чином, розуміння сучасного тексту досить часто залежить від досвіду прочитання інших творів, роман «Танго смерті» націлений не тільки на інтелектуального читача, а й на такого, котрий має практику системного читання світової літератури попередніх епох.

Сприйняття бібліотечного локусу видається дещо іронічною алюзією на роман Умберто Еко «Ім'я троянди» (у якому, як відомо, найбільш жахливі події відбувалися саме у бібліотеці). Персонажі-відвідувачі бібліотечного простору роману Володимира Винничука знаходяться під впливом наркотичних речовин. Також на наркотичні засоби досить красномовно натякає прізвище головної бібліотекарки – пані Конопельки. Ще одна дивовижа – захована поміж книгами легендарна колекція вин італійського письменника: **«Вина тут зберігаються ще з австрійських часів. Їх пан директор перевіз сюди з винних погребів пана Сапєги і розташував по різних полицях, а мапа цих вин зберігається лише в нього. І не тільки вин. Попід самою стелею де-не-де висять шинки, ковбаси, шпондерки і дозрівають...»** [3, с. 165].

Таким чином, Юрій Винничук вдається в романі до різних містифікацій, вигадок, інтертексту та алюзій. Пошук частини загубленого трактату Калькбрєннера також має схожі риси із детективною лінією роману Умберто Еко, проте Юрій Винничук насичує свій роман притаманними його стилю нісенітницями, гротеском та гумором, алогічністю у міркуванні, яке доходить до абсурду. Дослідниця Галина Левченко називає зображення бібліотеки у романі «Танго смерті»: «Гротесково очудненим» [8, с. 264].

У романі наявні прямі цитування з Корану, які виконують функцію прогнозу й допомагають заглибитись у тему пам'яті та ідею реінкарнації (з якою тісно пов'язані давні ісламські уявлення про смерть). У Корані досить часто смерть ототожнюється зі сном, а воскресіння з мертвих – з пробудженням. У романі «Танго смерті» знаходимо таку цитату: **«Господь зробив ніч для вас покривалом, і сон відпочинком, і створив день для пробудження (nushur)»** [3, с. 191]. Звернення до «арканумської книги смерті» й численних стародавніх талмудів сприяють метафоризації, та

експресивно збагачують текст і виконують функцію кодування.

Окремим інтертекстуальним простором у романі «Танго смерті» містяться «біблійні глокалізми», які є «другим відлунням». Саме це посилює у свідомості читача повторний відгомін Біблії, що дозволяє побачити глибинний зміст і сутність Святого Письма у нових ракурсах: «*Господь творив світ за допомогою слова*» [3, с. 79]; «*Нам заборонено вживати в їжу кров*» [3, с. 81]; «... скоро настане такий час, що ти ще будеш задрити тим, хто помер, а найбільше тим, хто не народився» [3, с. 85]; «*І в Біблії пишеться, що Господь творив світ словом. Слово одних до небес піднімає, а других до землі прибиває. Бійтеся лихих слів, сказаних про вас*» [3, с. 174].

Досліджуючи «біблійний глокалізми» в художній літературі, І. Набитович зазначає, що «біблійне ядро – зерно (образ, мотив, сюжет, алюзія), розростаючись з середини (метафорично), сприяє творенню і нових художніх смислів на різних типологічних рівнях – жанровому, морфологічному, тематичному, стильовому, поетичальному» [9, с. 59–93]. Дослідник також трактує «біблійні глокалізми», як явище парадоксальне: що «доповнює й розширює перспективу літературознавчого дослідження й дає можливість розглядати художні тексти, в яких присутні різномірні «біблійні сліди», не тільки як результат діахронічного розвитку, а й як літературну традицію чи синхронну інтертекстуальність. «Біблійний глокалізм можна, таким чином, окреслити як обернено-симетричну перспективу до бачення крізь призму літературної традиції» [10, с. 99].

Відсилання до святих писань (Біблії, Корану) ще більше деталізують, посилюють та увиразнюють текст роману «Танго смерті». Таким чином, автор формує цілісний інтертекстуальний простір. Зоряна Лановик зазначає, що Біблія – основне джерело інтертекстуальності, літературного діалогізму, алегоризації, архетипного мислення [7, с. 36].

Однією з визначальних рис інтертекстуального дискурсу в романі Юрія Винничука є цитатність. Устами героїні роману, Ярки, виголошуються слова Мірче Еліаде. Автор характеризує героїню не лише як інтелектуальну особу, а й як високодуховну та впевнену людину. Осмислюючи себе як митця й відповідаючи на питання Мількера, для кого вона хоче грати, Ярка без вагань каже: «*Для ангелів*» – цитує: «*Людина носить у собі ангела, не ангела-охоронця, а ангела, який стогне, ув'язнений у сутінках Душі кожного з нас, і якого*

рідко, дуже рідко нам вдається вивільнити з кайданів і дати йому свободу, щоб він злетів, вознісся, і тоді... тоді... тоді разом з ним очищається і возвишається душа наша, душа кожного з нас» [3, с. 146]. Таким чином, слова М. Еліаде стають своєрідним паролем до світу високої музики. Музика ж допомагає «пригадувати» досвід попередніх реінкарнацій.

Отже, цитатність і алюзійність – це визначальні риси інтертекстуального простору роману Ю. Винничука. Інтертекстуальна інтерпретація роману «Танго смерті», показує, що міжтекстові зв'язки мають змогу значно розширювати семантичне поле романного тексту, а відтак і збагачувати додатковими сенсами образи, а також насичувати їх літературними міжтекстовими перегуками.

Аналізуючи роман Юрія Винничука «Танго смерті», можемо впевнено сказати, що він зітканий із накопиченого досвіду «чужих текстів», насичений цитатами, алюзіями та стилізаціями, переосмисленими сюжетами, мотивами та образами. Роман також інтертекстуально пов'язаний із широким літературним контекстом – від грецьких міфів до сучасної авторів реальності. Письменник уже з перших сторінок свого твору знайомить читача із чотирма різномірними героями, батьки яких загинули під Базаром 1921 р. «*Базар – для кожного з нас залишився чимось містичним, вояки, що пішли в той трагічний похід, вирости в нашій уяві до величі аргонавтів, які рушили за золотим руном, бо вони теж пішли за золотим руном свободи, але загинули всі до одного за Україну*» [3, с. 15]. На сторінках роману персонажі зображені як аргонавти, які загинули за рідну землю. Порівнюючи героїв роману «Танго смерті» з аргонавтами автор відсилає читача до давньогрецького міфу про золоте руно, але події показані у 1921 року. Таким чином, автор переосмислює давньогрецький міф у контексті подій вітчизняної історії.

Невід'ємною частиною сучасної літератури є дискурс між художніми текстами. Міжтекстові зв'язки в літературному просторі як правило відображаються крізь призму світосприйняття головних героїв твору. Саме такий прийом використовує Юрій Винничук у романі «Танго смерті». Таким чином, ключову інформацію читач дізнається «слухаючи» діалоги персонажів.

Діалогічність роману «Танго смерті» також розкривається через уведення в текст «чужих слів». Тобто «чужий текст» стає новою комбінацією вже відомих частин і його можна репрезен-

тувати через мозаїку, парафрази та колажі. Але за таких умов інтертекстуальність поглинає інші тексти й автор з часом «чужий текст» сприймає як свій. Такі запозичення інших текстів існували завжди, навіть за часів античності в давньогрецьких текстах дуже часто використовувалися «чужі слова». Можемо зробити висновок, що у романі Ю. Винничука «Танго смерті» в авторській уяві текст переплетений із «чужими текстами», котрі автор увів у твір засобами пригадування.

Також в романі простежується відсилка до сумнозвісних трагічних днів 25 липня 1941 р., коли нацистська пропаганда вдало використала факт знищення у тюрмах українців: «...*цілі зграї вуличного шумовиння кинулося до шляхетної праці – лупцювати жидів, били усі – і українці, й поляки – били, бо мушили бити, бо мушили вилити свою лютю до більшовиків, відплатити комусь за свої страждання, за свої муки, за смерть своїх рідних, а що преса за німецькою вказівкою підказала, хто саме винен у більшовицьких злочинах, то тепер це скидалося ледь не на святий обов'язок*» [3, с. 343]. У зазначеному описі автор поєднує історичні факти із своїм баченням ситуації. Переконливості зображенням

подіям надає те, що герої «пригадують» події власного життя (тобто попереднього).

Таким чином, інтертекстуальність роману Юрія Винничука, проявляється на всіх рівнях поезики твору, та дає підстави вважати про свідомий та продуманий структурно-стилістично витриманий характер. Окрім того у тексті роману наявні цитатність та алюзійність, як визначальні риси інтертекстуального дискурсу.

Отже, роман «Танго смерті» пов'язаний із широким літературним контекстом – від грецьких міфів до сучасної реальності. Відгомони святих писань, що також деталізують та посилюють й увиразнюють романний текст – формують окремих інтертекстуальний простір. Що стосується архітектуральності, то фантастичні розділи демонструють рецепцію магічного реалізму та традицію постмодерного роману. Юрій Винничук у своєму романі «Танго смерті» вступає у діалог зі світовою літературно-мистецькою традицією, та таким чином встановлює певний зв'язок із нею. Тож перед читачем постає своєрідний текст, який відкриває прихований зміст тільки підготовленому читачу, що цілком відповідає естетиці постмодернізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеева В. Мотиви й варіації. *Слово і час*. 1996. № 3. С. 32.
2. Barthes R. (Théorie du) Texte. Encyclopædia Universalis [en ligne], consulté le 9 février 2023 URL: <http://www.universalis.fr/encyclopedie/theorie-du-texte/>
3. Винничук Ю. Танго смерті. Харків: Фоліо, 2013. 379 с.
4. Гловінський М. Інтертекстуальність. *Теорія літератури в Польщі: антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ століть* / упоряд. Б. Бакула; за заг. ред. В. Моренця; пер. з пол. С. Яковенко. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 284–309.
5. Кліпінґер Д. Інтертекстуальність (intertextuality). *Енциклопедія постмодернізму* / За ред. Чарлза Е. Вінквіста та Віктора Е. Тейлора / пер. з англ. К. : Видавництво Солюмії Павличко «Основи», 2003. С. 171–172.
6. Kristela Julia. La revolution langage poetique: lavantgarde a la fin du XIX-e siecle Paris, 1974. P. 443.
7. Лановик З. Біблійна герменевтика: становлення, методологія (символіко-алегоричний аспект літературознавчого дискурсу) : автореф. дис. д-ра філол. наук. Київ, 2006. С. 36.
8. Левченко Г. Трюк, атракціон і гротеск у поезиці роману Юрія Винничука «Танго смерті». *Сучасні літературознавчі студії. Літературні виміри видовищних форм культури* : зб. наук. праць. Вип. 14. Київ : Київський національний лінгвістичний ун-т, 2017. С. 264–275.
9. Набитович І. Біблійний глокалізм у художній літературі versus літературна традиція та інтертекстуальність: назад у майбутнє. *Поетика містичного* : [колективна монографія] / упорядк. О. Червінської. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. С. 59–93.
10. Набитович І. Універсум sacrum'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму). Дрогобич; Люблін : Посвіт, 2008. 600 с.
11. Ткачук О. М. Наратологічний словник. Т. : Астон, 2002. 173 с.